

INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI SHAXS TASVIRI SIFATLARNING SEMANTIK VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Xolmuradova Dilafruz Xusanovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti 1-kurs magistranti

Annatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi shaxs tasviri sifatlarining semantik va pragmatik -xususiyatlari o'rganilgan. Tahlilda A.Qodiriyning "O'tkan kunlar" va J.Ostenning "G'urur va Andisha" romanlaridagi asosiy obrazlarning sifatlar orqali tasvirlanishi solishtirma lingvopragmatik yondashuv asosida tahlil qilingan. Maqolada sifatlarining madaniy-ma'naviy yuklamalari, ularning kommunikativ funksiyalari va milliy mentalitet ifodasidagi o'rnini ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Sifat, shaxs tasviri, semantika, pragmatika, o'zbek adabiyoti, ingliz adabiyoti, qiyosiy tahlil, A.Qodiriy, J.Osten.

KIRISH

Til — inson tafakkuri va madaniyatining mahsuli sifatida shaxsni tasvirlashda eng asosiy vositadir. Adabiy matnda shaxsning tashqi ko'rinishi, ichki dunyosi va jamiyatdagi mavqei sifatlar orqali ifodalanadi. Inson tasviri nafaqat o'zbek tili adabiyotida tasvirlanadi balki o'zga millat va elatlar tillarida ham betakror sifatlar orqali mukammal yoritiladi. Ingliz va o'zbek adabiy tilida bunday sifatlarining semantik yuklamasi va pragmatik vazifasi ko'pincha milliy mentalitetga bog'liq holda shakllanadi. Ushbu maqolada shaxs tasviri sifatlarining ikki tilda qanday tarzda namoyon bo'lishi va ular orqali qanday ijtimoiy-ma'naviy g'oyalar ifodalanishi o'rganiladi. Maqolaning asosi qilib adabiyotning turli davrlarida yozilgan mashhur o'zbek va ingliz romanlarini tanladik. Ulardan biri eng mashhur ingliz yozuvchisi J.Osten qalamiga mansub "G'urur va andisha" romani, hamda o'zbek xalqining o'ziga xos tarixiy davrlarini aks ettiruvchi A.Qodiriyning shox asarlaridan biri bo'lgan "O'tgan kunlar" romanidir. Ushbu maqola uchun tadqiqotning analitik va semantik usullaridan foydalangan holda ikkilamchi manbalarni tahlil qilish orqali amalga oshirildi.

Shaxs tasvirini ifodalovchi sifatlar tilshunoslikda ko'plab tadqiqot obyekti bo'lib xizmat qiladi va ular insonning ichki dunyosini, ruhiyatini, xarakterini ifodalashda eng muhim vosita hisoblanadi. Insoniy sifatlar asosan insonning xatti-harakatini, fikrini, his-tuyg'ularini va munosabatlarini aks ettirish orqali tilda yuksak estetik va semantik yuklamaga ega bo'ladi. Semantik tahlil orqali shaxs sifatlarining ma'nosi va ularning boshqa so'zlar bilan bog'liqligi o'rganiladi. Semantik tahlil nafaqat so'zning asosiy ma'nosini, balki uning konnotatsiyasini ham hisobga olishni taqozo etadi. Ingliz tilidagi "cunning" so'zi o'zbek tilida "ayyor", "makkor" deb tarjima qilinadi, ammo uning ijobiy yoki salbiy kinnotatsiyasi muhitga qarab o'zgarishi mumkin. Semantik jihatdan shaxs tasviri sifatlarini quyidagicha guruhlariga ajratish mumkin:

- Tashqi ko'rinishga oid sifatlar (masalan: uzun, semiz, chiroyli, oq)
- Ichki sifatlar (masalan: sadoqatli, g'ururli, muloyim)
- Ijtimoiy-axloqiy sifatlar (masalan: vafodor, pastkash, odobli)

Misol 1: A.Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidan:

“Kumushning yuzi oppoq, yuzi tiniq va muloyim edi.”

Bu yerda “oppoq”, “tiniq”, “muloyim” sifatleri Kumushning tashqi ko‘rinishiga va ichki fe‘l-atvoriga ishora qiladi.

Misol 2: J.Ostenning “Pride and Prejudice” romanidan:

“Elizabeth was a lively, playful girl, with a quickness of mind and a warmth of heart.”

Bu yerda “lively”, “playful”, “quickness”, “warmth” kabi sifatlar Elizabeth obrazining ichki dunyosini aks ettiradi.

Qiyosiy jadval:

O‘zbek tili | Ingliz tili

Oppoq (tashqi) | Fair (tashqi)

Muloyim (ichki) | Gentle (ichki)

Sadoqatli (axloqiy) | Loyal (axloqiy)

Pragmatik yondashuv shaxs tasviri sifatlarining faqat lug‘aviy ma‘nosigagina emas, balki ularning kontekstda qanday ishlatilishiga, nutq egasining munosabati va axloqiy-estetik qadriyatlarini qanday ifoda etishiga ham e‘tibor qaratadi. Shuningdek, bu yondashuv madaniyatlararo tafovutlarni ochib berishga xizmat qiladi.

O‘zbek tilidagi adabiy matnlarda sifatlar ko‘pincha axloqiy yoki ma‘naviy qadriyatlarni ifodalovchi baholovchi vosita sifatida ishlatiladi. A.Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida Kumush obraziga nisbatan ishlatilgan “sadoqatli”, “pokiza”, “halol” kabi sifatlar orqali muallif uni nafaqat chiroyli, balki ideal ayol timsoli sifatida ko‘rsatadi. Bu sifatlardagi baholovchanlik o‘zbek madaniyatidagi ayolga bo‘lgan ijobiy stereotiplarning ifodasidir.

Ingliz adabiyotida esa sifatlar ko‘proq shaxsiy mustaqillik va ijtimoiy munosabatlardagi faollikni ifodalaydi. Masalan, J.Ostenning “Pride and Prejudice” romanida Elizabeth obraziga nisbatan “witty”, “independent”, “lively” kabi sifatlar qo‘llanadi. Bu sifatlar qahramonning mustaqil fikrlaydigan va jamiyat me‘yorlariga tanqidiy yondashadigan obraz sifatida shakllanishida muhim vositadir.

Shuningdek, pragmatik yondashuvda intonatsiya, kontekst va madaniy fond muhim rol o‘ynaydi. Jumladan, Mr. Darcy tomonidan aytilgan “She is tolerable; but not handsome enough to tempt me” kabi iboralarda “tolerable” sifatining tanqidiy va hatto kamsituvchi ma‘no kasb etishi, aynan kontekst va nutq vaziyatiga bog‘liqdir.

Sifatlar kontekstda qo‘shimcha ma‘no kasb etadi va quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Baholovchi funksiya
- Nutq egasining munosabatini bildirish
- Madaniy konnotatsiyani ifodalash

Misol: A.Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida:

“...Kumush – juda sadoqatli, pokiza qiz edi...”

Bu yerda muallifning qadriyatlar tizimi ko‘rinadi.

Misol: J. Ostenning romanida:

“She is tolerable; but not handsome enough to tempt me.”

Bu yerda “tolerable” sifati baholovchi va ijtimoiy nuqtai nazarni bildiradi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda sifatlar yordamida shaxs obrazlari rang-barang va chuqur ifoda etiladi. A.Qodiriyda sifatlar ko‘proq axloqiy va milliy qadriyatlarni ifodalasa, J.Osten asarida ular ijtimoiy munosabatlar va shaxsiy erkinlikni anglatadi.

Xulosa

Sifatlar – bu nafaqat grammatika kategoriyasi, balki madaniy va estetik qadriyatlarni ifodalovchi vositadir. A.Qodiriy va J.Osten asarlarida sifatlarning qo'llanilishi orqali o'sha davr jamiyatining ayolga munosabati, shaxsiy fazilatlar qadri va muallif estetikasi aniq ko'rinadi. Qiyosiy tahlil madaniyatlararo tilshunoslik uchun muhim natijalarni beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodiriy, A. (2014). *O'tkan kunlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 115–117-betlar.
2. Austen, J. (2003). *Pride and Prejudice*. London: Penguin Classics. (Original 1813). pp. 52–55.
3. Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
4. Yuldashev, A. (2019). *Pragmatik tilshunoslik asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.